

*Малахова О. О.,**аспірант кафедри української літератури,
компаративістики і соціальних комунікацій**Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка*

ЕСТЕТИЧНИЙ КОД ПІСЕННОЇ ЛІРИКИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Анотація. У статті наведено аналіз поглядів вітчизняних і зарубіжних дослідників на питання естетичного коду. Автором сформульовано визначення термінів «естетичний код» і «естетичний код пісенної лірики». Запропоновано підходи до аналізу означеного феномену.

Ключові слова: естетичний код, пісенна лірика, естетичний код пісенної лірики, поет-пісняр, композитор-пісняр, виконавець, слухач (реципієнт).

Постановка проблеми. Сучасне суспільство пропонує складну, високорозвинену систему морального виробництва, яка забезпечує продукування, поширення і застосування культурних цінностей. Основу цієї системи складають естетичні засади, які, впливаючи на всі сфери життєдіяльності людини, водночас самі перебувають під їх впливом. На зламі ХХ–ХХІ століть завдяки стрімким процесам глобалізації та комп'ютеризації широкий спектр пропозицій і можливостей культурного потенціалу запропонував людині безмежне поле вибору роду діяльності, одночасно спричинивши небезпеку стихійного розвитку і зниження якості. Насамперед мова йде про галузь літератури і такий її жанровий різновид, як пісенна лірика (ПЛ).

У науковій літературі термін «ПЛ» вживають у двох площинах. З одного боку, під нею розуміють «словесно-музичний жанр, вербальний бік якого є віршованим текстом» [1]. З іншого – «словесно-музичний твір, призначений для співу» [2]. Ми послуговуватимемося у нашому науковому дослідженні ПЛ і як терміном на позначення літературного жанру, що об'єднує множини віршово-мелодичних творів, і як окремим твором, тобто, віршами, що мають ритмо-мелодичний супровід та їх відтворюють за допомогою голосу. Синонімами у другому випадку вважимо поняття «пісня» та «співана поезія».

Складаючись із синергічних компонентів, поєднуючи в собі влучність і лапідарність зафіксованого на папері слова з естетичною плинністю звуку мелодії, пісня є найбільш вдалою формою співпраці авторів-піснярів (поета-пісняря і композитора-пісняря) чи автора (і поета, і композитора-пісняря) з реципієнтом (слухачем, на якого спрямовано дія). Площина музичного супроводу дозволяє доповнити образ, який поет вкладає в зміст ліричного твору, встановити емоційний контакт з аудиторією, побачити та вивільнити близьке кожній людині естетичне начало.

Саме прагнення зрозуміти естетичну сутність навколишнього та внутрішнього світу стимулює авторів-піснярів творити, експериментувати з жанрами, темами, формами, дотримуючись, а іноді виходячи за межі естетичних кодів, оскільки естетичний код (ЕК) хронологічно мінли-

вий і може трансформуватися залежно від стандартів часу, стилю сучасної йому науки.

Мета статті полягає у виявленні головних аспектів для формування уявлення про естетичний код пісенної лірики (ЕКПЛ) за допомогою ЕК, а також у формулюванні визначення досліджуваного поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність роботи полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку теорії літератури естетичний феномен ПЛ вивчено недостатньо. Відомо, що пісня є, з одного боку, реакцією, а з іншого – способом впливу на процеси в суспільстві. У ній автори втілюють моральні, побутові, культурні, історичні, політичні та інші актуальні питання, що хвилюють реципієнтів. Тому зі стрімким упровадженням у процес комунікації і культури телебачення, всесвітньої павутини Інтернет, радіо, як найбільш доступних і швидких засобів отримання інформації, співана поезія стала одним із двигунів масової культури, найбільш дієвим маніпулятором свідомістю людей. Тобто, цілеспрямовано, а здебільшого випадково проникаючи в життя людини, ПЛ формує її естетичний смак і світогляд. Виходячи з цього, припускаємо, що кожен реципієнт належить до певного естетичного конгломерату (чи одночасно до кількох, чи може переходити з одного в інший). Передбачуваний конгломерат, крім музичного напрямку (поп, рок, хіп-хоп, джаз, блюз, шансон, авторська пісня тощо), є носієм певного ЕК, який формує культуру поведінки, моральні переконання аж до лексики, одягу, аксесуарів. Якісний ЕКПЛ здатний наситити вроджений культурний генетичний код і позитивною, і негативною інформацією.

Заслуговують на увагу дослідження вітчизняних і зарубіжних поетів, літературознавців, фахівців у галузі теоретичної поетики та пісні (М. Бахтіна, А. Вежицької, О. Веселовського, Г. Гуковського, П. Єфімової, В. Короті-Ковальської, О. Кострюкової, Є. Нагибіної, В. Перетца, Ф. Прокоповича, А. Сумарокова, Б. Томашевського та інших), у яких висвітлено аналіз співаної поезії як жанру. Значний пласт наукових і науково-критичних доробок присвячено дослідженню віршів вокальних творів. Серед провідних праць назвемо роботи В. Гаврикова, Т. Григор'євої, О. Карапетян.

Питання народної пісні з позицій української фольклористики досліджено в роботах В. Бойка, О. Дея, Л. Копаниці, Г. Нудьги, С. Грици, А. Іваницького, А. Матвійчука, Ф. Погребенника, Н. Шумади та інших. Науковці пропонують загальний аналіз народнопісенної, переважно обрядової, лірики, подекуди зупиняючись на розборі окремих поетичних текстів.

Бажання відшукати в буденному незвичне, у зрозумілому таємне і оформити отримане відповідно до власних естетичних потреб та переконань є ключем до розуміння дефініції ЕК. Ним оперують у різних галузях науки і культури. Наприклад, у літературознавстві (Н. Зборовська, Г. Коваль, Г. Косарева, М. Липовецький, Ю. Лотман, С. Махліна, Р. Познер, А. Тимошук, Р. Якобсон), естетиці (Є. Гриднева, Є.-М. Шерф), лінгвістиці (Т. Жеребило, О. Маленко), образотворчому мистецтві (М. Ерджауц, К. Корнаков, Музей мистецтва університету Арізони) і фотомистецтві (Мозер), медіапросторі (Е. Мельник, Т. Требінг), педагогіці (П. Тарр), моді (Ф. Соззани), стоматології (П. Фіхтер). Незважаючи на широкий спектр застосування міждисциплінарного терміна ЕК, ЕКПЛ залишається недослідженим явищем теорії літератури.

Виклад основного матеріалу. Аналіз вивченої літератури дає підстави стверджувати, що визначення поняття ЕК – відкрите теоретичне питання, оскільки й у працях Ю. Лотмана, якого вважають автором терміна, й у дослідженнях інших вчених чітку його дефініцію не представлено. Приміром, у статті Н. Семенової вибірково пояснено цитати, вилучені з «Лекцій зі структуральної поетики» Ю. Лотмана [3], у яких ЕК є способом кодування інформації автором та її декодування реципієнтом, унаслідок чого може утворитися третя, що виходить за межі їх розуміння, сутність [4].

У «Словнику лінгвістичних термінів» під редакцією Т. Жеребило наведено «модифікації смислового коду тексту», у яких ЕК разом з образно-культурологічним, сюжетно-композиційним, мовним, комунікативним, емотивним кодами позначений «на рівні змістовно-концептуальної та підтекстової інформації» [5]. Тобто, кожен ЕК реалізує себе одночасно в декількох субкодах, що становлять його цілісність.

Відзначаючи відсторонення від суб'єктивних позицій для відображення максимально об'єктивного погляду на досліджувані в будь-якій галузі науки питання, А. Тимошук називає специфіку підходу до аналізу ЕК, для якого характерно «переважання особистого ставлення і смаку» [6]. Виходячи з цього, дослідник підкреслює виняткову роль ЕК у процесі виховання особистості.

Шляхом синтезу сформулюємо визначення заявленої в назві статті дефініції. Отже, *ЕК ми тлумачимо як властиву для мистецтва чи пов'язану з ним систему, компоненти якої переводять естетично забарвлену інформацію з абстрактної форми в конкретну. Це емоційно наповнене масове підсвідоме, підпорядковане індивідуальним запитам особистості. Для кожної конкретної людини ЕК – критерій, за яким вона визначає для себе межі комфорту. (Щодо співаної поезії, під останнім слід розуміти психологічний для реципієнта та фізичний, як-от: зручність співацького дихання, звуковедення, вокальної дикції, артикуляції тощо для виконавця).*

Тоді ЕКПЛ – це сформована під впливом суспільних ідеалів, правил поведінки й естетичних норм система критеріїв (версифікаційних, ідейно-тематичних, мовностилістичних, образно-культурологічних, сюжетно-композиційних), яка унікальні пісенні концепти (образи, архетипи, символи, мотиви тощо) ставить у відповідність до естетичних потреб і запитів реципієнтів як прояву їх естетичного ставлення до дійсності в межах певної історичної доби. ЕКПЛ – синтез національного та

загальнолюдського, що забезпечує успіх співаної поезії серед максимальної кількості слухачів.

ЕКПЛ – колективна праця, складовими якого є: естетично-творчий союз авторів-піснярів + виконавець + реципієнт. На формування ЕК в цілому і ЕКПЛ зокрема впливають моральні, політичні, релігійні, культурологічні, мистецькі переконання його творців.

Кожен виконавець формує свій ЕК (стиль, творчий імідж) його сприйняття. Тобто, зазвичай, знаючи лише ім'я виконавця і будучи ознайомленим із його попереднім репертуаром, можна припустити, чого від нього очікувати: жанр, манера поведінки на сцені тощо. Цю думку підтверджують ремікси – пісні, у яких артист переспіває із властивим для нього ЕК твір іншого виконавця-першоджерела. Наприклад, О. Міт'яєв «Наdejда» (муз. А. Пахмутової, вір. М. Добронравова, перше вик. Г. Герман), О. Буйнов «Необычно, незнакомо» (муз. вір. і перше вик. О. Розенбаума), Потап і Настя «Хуторянка» (муз. В. Матецького, вір. М. Шаброва, перше вик. С. Ротару).

У вузькому розумінні поняття ЕКПЛ формулюємо так: кожна особистість композитора-пісняря / поета-пісняря / виконавця спільно з його репертуаром – це особливий ЕК. Безліч таких унікальних, назвемо їх, авторських, варіантів ЕКПЛ створює «платформу-решето» загальної моделі жанру, на якій залишаються тільки затребувані якості означеного феномену. Вони і будуть ЕКПЛ у широкому його значенні.

Таке тлумачення передбачає тимчасову залежність і відкритість співаної поезії. Причинно-наслідкові зв'язки у процесі створення ЕКПЛ нового покоління зобов'язують пісню рахуватися одночасно і з тим історичним періодом, у якому її створено, і з тією добою, котрій вона належить.

Наведені тези засвідчують нестійкість, мінливість позицій ЕКПЛ. У зв'язку з цим актуальною вважаємо думку Р. Познера: «Той, кому вдасться створити ЕК мистецтвом, буде вважатися «найбільшим художником», якого сучасники чи наступні покоління готові перейняти частково чи повністю у свої соціокультурні коди» [7]. Вона доводить, що для формування ЕКПЛ важлива його якісна унікальність і ексклюзивне наповнення.

Отже, виникає необхідність визначення ЕКПЛ насамперед у його широкій інтерпретації. Тому пропонуємо три можливих підходи до аналізу дефініції. На підставі загальноприйнятих правил оформлення співаної поезії у друкованих джерелах та ustalених норм щодо оголошення концертних виступів, сформулюємо наступну послідовність: 1) музика; 2) вірші; 3) пісня.

Музика, яку пише композитор-пісняр (автор). Мелодія створює фонову основу. Поява її раніше, ніж віршів, програмує реципієнта на сприйняття всього твору, задає темп, ритм, тематику, настрої. Слова, вступаючи в пісню, підтримують мелодію, наповнюють її заданим поетом-піснярем змістом і зміцнюють мотив у пам'яті слухача. Тому, наспівуючи текст пісні, можна легко відтворити мелодію. Така модель класичного варіанту ЕКПЛ, у якому мелодія і вірші рівнозначні, була характерна для слов'янської пісні ХХ століття. Виняток становлять пісні іноземною мовою, текст яких реципієнт може не розуміти, але сприймає твір завдяки мелодії, уподобаному ритмічному рисунку. Проте у ХХІ столітті завдяки надмірній захопленості авторів-композиторів ритмом і наслідуванням зарубіжного

ЕКПЛ, співану поезію залишає її смисловий стержень, що тягне за собою посередність у віршах, одноманітність мотивів, переважання іміджу виконавця над змістом музики та поезії.

Вірші, які пише поет-пісняр (автор). Поезія пісні – необхідний елемент, без якого музика залишається красивою мелодією з безліччю варіантів інтерпретації закодованих у ній значень. Оскільки поет створює змістову установку, то вірші в ПЛ – домінанта, що дозволяє реципієнту зів'язати свій внутрішній світ зі світом ліричного героя. Текст пісні програмує актуальність, проблематику, мотив або коло мотивів, систему образів, структуру (метричну і ритмічну) співаної поезії. Наскільки точно поет-пісняр відтворить потреби реципієнта в певному ЕК і вийде за його межі, чим ширшу аудиторію, що складається з представників різних професій та інтелектів, він охопить, настільки актуальним і вічним залишиться його твір.

Пісня, яку виконавець (неодмінно першоджерело) доносить і яку сприймає реципієнт. Публічний успіх прем'єри пісні і зростання її популярності серед реципієнтів є метою роботи авторів-піснярів. Досягненню поставленого завдання сприяє виконавець, для якого пісня – інструмент маніпулювання довірою і свідомістю реципієнтів. Співана поезія повинна якомога краще представити вокальні дані виконавця, відповідати його творчому іміджу, тобто, формованому виконавцем вузькому ЕК, тому стверджуємо, що першоджерело є важливою складовою ЕКПЛ.

Висновки. Кожен із запропонованих елементів сприяє визначенню ролі музики, віршів і виконавця у прийнятті чи відкиданні реципієнтом ПЛ. Подальші експерименти (ремікс, реміксування, мегамікс, кавер-версія тощо) з першоджерелом є позитивною реакцією на якісну співану поезію. Якщо на пісню є попит, на неї готові робити аранжування, які виходять за заявлений у творі авторами-піснярами ЕК, тоді можна стверджувати, що в такій пісні ЕКПЛ віднайшов свою квінтесенцію.

Література:

1. Кострюкова О. С. Текст современной популярной лирической песни в когнитивном, коммуникативном и стилистическом

аспектах: автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / О. С. Кострюкова. – М., 2007. – С. 5.

2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 752 с.
3. Лотман Ю. М. Лекции по структуральной поэтике / Ю. М. Лотман // Ю. М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школа. – М., 1994. – С. 221-223.
4. Семенова Н. В. Роль неожиданной развязки в новеллах В. Набокова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.k2x2.info/jazykoznanie/literaturnyi_tekst_problemy_i_metody_issledovaniya_iv_sbornik_nauchnyh_trudov/p11.php.
5. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов / Т. В. Жеребило [изд. 5-е, испр. и доп.]. – Назрань: «Пилигрим», 2010. – С. 219.
6. Тимошук А. С. Эстетический принцип организации пуранических текстов в древнеиндийской традиции / А. С. Тимошук // Ориентиры. – М. : ИФ РАН, 2003. – Вып.2. – С. 182.
7. Posner R. Linguistische Poetik / Roland Posner // Lexikon der Germanistischen Linguistik. – Tübingen: Hans-Peter Althaus u.a., 1980. – S. 693.

Малахова Е. А. Эстетический код песенной лирики: теоретические основы

Аннотация. В статье приведён анализ взглядов отечественных и зарубежных учёных на вопрос эстетического кода. Автором сформулированы определения терминов «эстетический код» и «эстетический код песенной лирики». Предложены подходы к анализу эстетического кода песенной лирики.

Ключевые слова: эстетический код, песенная лирика, эстетический код песенной лирики, поэт-песенник, композитор-песенник, исполнитель, слушатель (реципиент).

Malakhova O. The aesthetic code of the song's lyrics: a theoretical basis

Summary. The analysis of the Ukrainian and foreign scholars' view to the problem of the aesthetic code has been given. The definitions of the terms 'aesthetic code' and 'aesthetic code of the songs lyrics' have been formulated. The approaches to the analysis of aesthetic code of the song's lyrics have been done.

Key words: aesthetic code, song's lyrics, aesthetic code of the song's lyrics, lyricist, songs composer, performer, listener (audience).